ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 7–28.

MYKOLO RÖMERIO VEIKLA IR LIETUVOS VALSTYBINGUMO RAIDA

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
Elektroninis paštas: ieva@mruni.eu

Pateikta 2026 m. sausio 13 d., parengta spaudai 2026 m. kovo 21 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-01

Santrauka*. 2025 m. išėjo knyga „Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris“. Autorės neretai klausiama, kodėl ji pasirinko rašyti apie šią asmenybę ir skyrė jo karjerai išanalizuoti nemažos apimties studiją. Atsakymas labai paprastas. Autorė dirba M. Römerio vardu pavadintame universitete. Logiška, kad vien tai jau buvo priežastis rašyti. Tačiau domėjimasis Lietuvos istoriku, žurnalistu, publicistu, teisininku, mokslininku, rektoriumi, visuomenininku gerokai peržengia universiteto ribas. Juo domisi ne tik teisininkai, o ir daugiau įvairių sričių žmonių, ir netgi užsienio valstybių mokslo atstovai. Knygai rašyti tai buvo pagrindinis motyvas, ypač noras geriau susipažinti su M. Römerio nueitu keliu ir pateikti detaliai jo profesinę biografiją.*

Tačiau parašius knygą, susiformavo dar keletas priežasčių, aspektų, dėl kurių verta žinoti M. Römerio asmenybę. Pirma, analizuojant jo gyvenimo veiklą, neišvengiamai tenka prisiliesti prie Lietuvos valstybingumo raidos. Antra, jis buvo unikalus mūsų šalies teisininkas. Šios dvi priežastys M. Römerį įkūnija kaip universalią asmenybę, kuria domėjimasis reiškia domėjimąsi ir Lietuva, jos istorija, valstybės atsikūrimo raida. Taigi straipsnyje bus siekiama atsakyti, kokiais savo darbais M. Römeris prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo raidos. Šis straipsnis bus koncentruotas į pirmąjį aspektą. Siekiant atskleisti, kuo teisininkas išsiskiria iš kitų Lietuvos, o gal ir ne tik jos, teisininkų, antrajam aspektui reikalingas atskiras straipsnio apimties tyrimas.

Reikšminiai žodžiai: *valstybingumas, M. Römeris, Lietuva.*

Įvadas

Iš politikų lūpų tenka girdėti žodį *valstybingumas*. Tiesa, jis nebėra toks populiarus. Vis dažniau orientuojamasi į globalią santvarką, institucinę ir teisėkūros sistemą, visuotines, neretai nepažįstamas tautai vertybes. Atrodo, žodis *valstybingumas* po truputį netenka reikšmės. Bet ar tikrai jis toks nereikalingas?

Pačios didžiausios valstybės, iš kurių ir atsirado globaliõs korporacijos idėja, nuolatinio žmogaus kaip prekės ar kapitalo judėjimo iš vienos valstybės į kitą sumanymas, sistemingai ir nuosekliai puoselėja savo valstybingumo simbolius, grindžia jais švietimo sistemą, savo istoriją, neretai ugdymo įstaigose pamokos prasideda nuo himno sugiedojimo, tikima, kad jų valstybės yra galingiausios, „supervalstybės“, net prekybos centruose ar kituose privačiuose objektuose, pavyzdžiui, oro linijų kompanijose, plevėsuoja valstybinės vėliavos, matyti gyventojų didžiavimasis ir džiūgavimas dėl savo valstybės ir gyvenimo joje. O Lietuvoje stebimas tam tikras atšalimas sąvokai *valstybingumas*. Ne vieną dešimtmetį lietuviai išvyksta kurti gerovės svetur. Maža to, savo valstybėje kuria mokyklas, kuriose dėstoma ne lietuvių kalba ir ne Lietuvai įprastų mažumų kalbomis, gatvėse ant pastatų, net ir valstybinių įstaigų, stebime užrašus, parašytus irgi ne lietuvių kalba.

Lietuviškuose žodynuose ir enciklopedijose[1] valstybingumas aiškinamas kaip valstybės sinonimas, visa, kas susiję su valstybės gyvenimu, įvardijama tautos politinės sistemos savybe, kurios svarbiausia dalis yra nepriklausoma valstybė, valstybės tęstinumu, piliečių valstybine sąmone, nacionaline tapatybe, etniniu ir kultūriniu savitumu, tarptautiniais įsipareigojimais. Valstybingumo sinonimu laikomi „savarankiškumas“, „suverenitetas“. Valstybingumas dar laikomas „tautos turėjimu valstybės“, nepriklausomybe, istorija, tradicijomis, papročiais ir t. t. JAV žodynuose valstybingumas (angl. *statehood*) apibūdinamas keturiais požymiais: nuolatinė visuomenė, konkreti teritorija, vyriausybė, teisiniai santykiai su kitomis valstybėmis. Valstybingumas apibrėžiamas kaip sąlyga būti valstybe, būti pripažintai pagal tarptautinę teisę[2].

Tai kas gi yra tas *valstybingumas*? Straipsnio autorė nepretenduoja į universalų šios sąvokos apibrėžimą, galbūt tai nė neįmanoma padaryti. Pagrindiniai valstybingumo požymiai sutampa su valstybės požymiais, apie kuriuos kadaise rašė ir M. Römeris[3]. Tai – tauta, teritorija ir valdžia. Galime plėsti. Tai – tautos simboliai, tampantys ir valstybės simboliais: kalba[4], vėliava, herbas, sostinė, tautos istorija. Valstybingumas tapatinamas ir su suvereni-

1 Stasys Keinys, Jonas Klimavičius, Jonas Paulauskas, Juozas Pikčilingis, Nijolė Sližienė, Kazys Ulvydas, Vytautas Vitkauskas, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993), 909; Žr.: Rima Varnienė, „Valstybingumas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2026 m. sausio 13 d., https://www.vle.lt/straipsnis/valstybingumas/; *Lietuvių enciklopedija. Trisdešimt trečias tomas* (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla), 54–57, 62; *Visuotinė lietuvių enciklopedija XXIV* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013), 628.

2 *Black's Law Dictionary*. Tenth edition. Ed. by Bryan A. Garner. (St. Paul: Thomson Reuters, 2014), 1628.

3 Mykolas Römeris, *Valstybė. I tomas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934), 1–48.

4 Svarbiu valstybingumo elementu kalbą įvardijo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 52–1917.

tetu, t. y. su buvimu tarptautinės teisės subjektu, savarankiškumu, nepriklausomybe. Taigi valstybingumas yra tai, kas būdinga valstybei – tauta, teritorija, valdžios institucijos, diplomatiniai santykiai su užsienio valstybėmis, valstybiniai simboliai, dvasinės, moralinės vertybės, tautinė tapatybė, etninis savitumas, istorija, kultūros paveldas, papročiai, tradicijos. Viskas teisinga. Bet taip mąstant apie valstybingumą, atrodo, kad jis tapatinamas tik su praeitimi, tik su praeityje atliktais žygdarbiais ar tiesiog su diplomatine tarnyba.

O kaip gi su tautos dabartimi, ateitimi, perspektyva? Ar kartais praeityje atliktus darbus neverta puoselėti aktyviais darbais šiandien, nuolatos? Valstybingumas negali būti grindžiamas tik dvasinėmis, istorinėmis, etninėmis, moralinėmis tautos savybėmis, teritorija, kalba, tarptautiniu subjektiškumu, atminimų lentelių kabinimu ar jų naikinimu. Reikalingas ekonominis valstybingumo pagrindas. Be ekonominio pagrindo, valstybingumas nyksta, sudėtinga palaikyti moralinį tautos patriotizmą. Nustojama domėtis tautos, valstybės istorija. Po truputį netenkama brangiausio turto – savasties, tėvų žemės.

Valstybingumas yra tautos organizacinė saviraiška, susijusi su svarbiausiomis valstybės sritimis: gimstamumu, švietimu, sveikata, valdžių padalijimu, teisėtumu, gero administravimo principais, sąžininga konkurencija, antikorupcija, nacionaline valiuta, mokesčių surinkimu, ūkininkavimu, istorijos, kultūros puoselėjimu, etniniu savitumu, gamyba, eksportu, darbo vietų kūrimu, nuomonių pliuralizmu, viešųjų institucijų kontrole, skaidrių rinkimų užtikrinimu, vienijimu, bendradarbiavimu ir lygiaverčiais ekonominiais bei diplomatiniais santykiais su kitomis valstybėmis, skatinimu ne tik vartoti, bet ir gaminti ir t. t.

Valstybingumas yra visi faktoriai, reiškiniai, reikalingi valstybės vystymuisi. Tačiau ne kitų valstybių sąskaita.

Valstybingumas nebūtinai reiškia didvyriškus, plačiai visuomenėje nuskambančius darbus. Valstybingumas yra nuolatinis, kasdienis, sąžiningai atliekamas darbas, kartais ir visai nematomas, gal net ir kitų iš pirmo žvilgsnio nevertinamas arba nuvertinamas.

Šiame straipsnyje kaip tik ir apžvelgiame M. Römerio darbus, veiklą, kurie prisidėjo ar turėjo prisidėti, ar prisidėjo vėliau, o gal dar prisidės prie Lietuvos valstybingumo raidos. Toks ir yra šio straipsnio tikslas. Jam pasiekti vertiname teisininko mokslinę, istorinę, publicistinę, žurnalistinę, teisinę, visuomeninę, karinę, diplomatinę, akademinę veiklas. Objektas – tarpukario Lietuvos teisininko veikla, susijusi su Lietuvos valstybės vystymusi.

Reikia pabrėžti, kad yra nemažai literatūros, susijusios su M. Römerio darbais, gyvenimu. Yra išleistas teisininkui skirtas veikalas *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę*[5]. Šis leidinys kaip tik labiausiai sietinas su šiuo straipsniu, ypač jame išspausdinti R. Miknio, E. Motiekos, M. Maksimaičio straipsniai. Vis dėlto šiame straipsnyje siūlomas kiek kitoks, savitas požiūris į M. Römerio veiklą ir Lietuvos valstybingumo raidą.

Tyrimo mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuose

5 Rimantas Miknys, *„Lietuvos valstybingumo koncepcijos istoriniai ir geopolitiniai aspektai. Teorija ir praktika“;* Mindaugas Maksimaitis, *„Teisinės valstybės modelis“;* Egidijus Motieka, „Lietuvos pilietinės visuomenės modelis M. Römerio veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“, iš: *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę* (Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997), 27– 110, 184– 203.

(toliau – LMAVB RS) saugomų fondų, mokslinių ir publicistinių amžininkų straipsnių.

Atliekant tyrimą taikyti istorinis, lyginamasis, lingvistinis, analitinis, deskriptyvinis, loginis ir dokumentų analizės metodai.

1. *Litwa*

1907 m. Lenkijoje M. Römeris, slapstydamasis nuo carinės Rusijos valdžios persekiojimo už tai, kad 1906 m. išėjo jo redaguojamame leidinyje *Gazeta Wileńska* revoliucinio turinio straipsnis, nukreiptas prieš imperinę Rusiją[6], rašė knygą apie lietuvių tautos atgimimo kelią. Ji buvo išleista 1908 m. Lvive[7]. Pasak R. Miknio, šiuo savo veikalu M. Römeris buvo „pirmasis lietuvių tautinio atgimimo istorikas ir vertintojas", knyga iki šiolei yra visiems to laikmečio tyrėjams kaip „elementorius"[8].

Studija apie lietuvių tautos atgimimą, tautinį judėjimą atskleidė sunkų Lietuvos kelią nepriklausomos respublikos link nuo XVIII a. iki 1905 m. įvykusio Didžiojo Vilniaus Seimo. Čia rašyta apie lietuvių tautinio judėjimo užuomazgas, politinių partijų kūrimąsi, Abiejų Tautų Respublikos vieningos idėjos tragiškas pasekmes lietuviams, lietuvių bajorijos polonizaciją, komplikavusią tolesnius lietuvių ir lenkų santykius, Rusijos imperijos veiksnį, draudimą leisti ir platinti lietuviškus leidinius, lietuvių tautinio elemento branduolio kūrimąsi Prūsų Lietuvoje (Tilžėje, Ragainėje), kur negaliojo spaudos draudimas, lietuviškos spaudos grąžinimą, Vilniaus įvairių tautybių autonomistų būrimąsi, etnografinės Lietuvos idėją.

Knygoje pabrėžtas tautinio atgimimo kompleksiškumas, masiškumas. Jį sudarė judėjimai nuo Lietuvos mokytojų iki žemės ūkio darbininkų streikų. Knygoje faktais iliustruotos Didžiojo Vilniaus Seimo organizavimo aplinkybės, leidinio *Vilniaus žinios* reikšmė, Vilniaus lietuvių komiteto, sukvietusio Vilniaus Didįjį Seimą, rinkimai. M. Römeris Didįjį Vilniaus Seimą pavadino lietuvių tautinio judėjimo kulminacija. Ir iš tikrųjų, juk šiame susiėjime pirmą kartą dokumentuotas lietuvių tikslas sukurti Lietuvos autonomiją ir Seimą Vilniuje, reikalaujant Suvalkų guberniją priskirti prie etnografinės Lietuvos.

Šioje knygoje M. Römeris pateikė svarbius kai kurių reiškinių paaiškinimus. Pirma, priežastis, paskatinusias komplikuotis tolesnius lietuvių ir lenkų santykius (Abiejų Tautų Respublika, lietuvių bajorijos polonizavimasis); antra, priežastis, sudariusias aplinkybes susiburti Vilniaus Didžiajam Seimui; trečia, Rusijos imperijos sprendimų dėl lietuvių spaudos draudimo, o paskui jo panaikinimo priežastis ir motyvus; ketvirta, Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos krikščionių demokratų partijų kūrimosi prielaidas; penkta, autorius apibrėžė etnografinę Lietuvą; šešta, nurodė priežastis, dėl kurių lietuviai nepritarė Vilniaus

6 „Ogniste półkole", *Gazeta Wileńska*, Nr. 103 (1906 m. liepos 22 (rugpjūčio) 4 d.): 1.

7 Michał Römer, *Litwa: studyum o odrodzeniu narodu litewskiego* (Lwów: Polskie towarzystwo nakładowe 1908).

8 Rimantas Miknys, įvadas veikalo „Mykolas Römeris, *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*" lietuviškajam leidimui, iš: *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą,* Mykolas Romeris (Vilnius: Flavija, 2019), XVII– XVIII.

autonomistų idėjai atkurti istorinę Lietuvą, apimančią Lietuvą ir Baltarusiją. Knygoje narplioti Lietuvos mokytojų, švietimo įstaigų, žemės ūkio klausimai. Taigi istorikas aiškinosi ir vertybines, ir ekonomines, ir etnografines, ir istorines Lietuvos valstybingumo pagrindo užuomazgas. Monografijoje pabrėžtas reikšmingiausias J. Basanavičiaus vaidmuo[9].

Ši knyga parašyta lenkų kalba. Tad Lenkijoje pirmą kartą buvo skaitomas aiškus tekstas apie lietuvių tautą, tautiškumą, tautinį kelią, spaudos draudimą, tautinių institucijų kūrimąsi. Tai buvo itin svarbu, nes Abiejų Tautų Respublikos Seimo abiejų tautų principo pakeitimas vieningos tautos principu, bajorų polonizavimas, vėliau carinės Rusijos veiksnys niveliavo, darė lietuvių tautą nematomą, leido jai būti pamirštai. Tad M. Römerio knyga lenkų tautai priminė apie lietuvius, jų ambicijas, didingą praeitį, tapatybę.

Kita vertus, ją skaitė ir lietuviai. Knyga visą gyvenimą buvo M. Römerio vizitinė kortelė. Per ją jis tapo žinomas ir Varšuvos bei Vilniaus lenkams, ir lietuviams, susipažino su būsimaisiais Lietuvos valstybės kūrėjais – A. Smetona, G. Petkevičaite-Bite, S. Šilingu, J. Vileišiu, M. Sleževičiumi, J. Matulaičiu ir kitais. Todėl 1919–1920 m. jį ir kvietė J. Tumas-Vaižgantas, M. Biržiška grįžti iš Lenkijos į Lietuvą dirbti jos gerovei. M. Römeris grįžo[10].

Reikia turėti galvoje ir politinį kontekstą, kuriame buvo rašoma apie lietuvių tautos atgimimo eigą. Tai padaryta imperinėje Rusijoje, kurioje negailestingai vykdyta visų tautų rusifikacija. Tad šiai knygai parašyti reikėjo drąsos.

M. Römeris savo knyga *Litwa* prisidėjo prie to, kad Lietuvos kaimyninės tautos buvo priverstos atsižvelgti į lietuvių tautinį judėjimą, bundančią lietuvių emancipaciją. Lietuviams knyga irgi buvo naudinga, nes susumuota pagrindinė informacija, pateikti svarbiausi faktai, atkurta įvykių, nuvedusių Vilniaus Didžiojo Seimo link, grandinė, pademonstruotas sudėtingas lietuvių tautos išlikimo kelias. Tai turėjo kelti lietuvių tautinę savimonę, norą atkurti etnografinės Lietuvos nepriklausomybę. Taigi istorikas šiuo savo darbu prisidėjo prie vertybinės ir moralinės Lietuvos valstybingumo raidos.

2. M. Römerio publicistika imperiniu laikotarpiu

Publicistas nuo pat jaunystės pasižymėjo dideliu darbštumu ir potraukiu rašyti. Per savo gyvenimą jis parašė per 500 publicistinių straipsnių, žurnalistinių tyrimų. Pirmasis fiksuojamas 1904 m.[11], kai studijavo Laisvojoje politinių mokslų mokykloje Paryžiuje, o paskutinis 1941 m.[12], kai ėjo Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesoriaus pareigas. Šie straipsniai tiesiogiai nesusiję su Lietuvos valstybingumo klausimais. Pirmasis skirtas Minsko ir kitose baltarusiškose gubernijose įsteigtiems zemstvų komitetams[13]. Paskutinia-

9 Plačiau skaityti pačią M. Römerio knygą arba žr. Ieva Deviatnikovaitė, „Mykolo Römerio Litwa: J. Basanavičius, Didysis Vilniaus Seimas“, *Prie Nemunėlio* Nr. 1 (53) (2025): 9–11.

10 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 106–110.

11 „*Protest“, Kurier Lwowski,* 1904 m. balandžio 19 arba 20 d.

12 Mykolas Roemeris, „Revoliucija ir laisvė“, *Kultūra*, 1941, Nr. 1, 14–23.

13 *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę* (Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997), 252.

me profesorius išreiškė argumentuotas abejones, ar komunizmas, kaip socialinis eksperimentas, gali būti sėkmingas. Dėl šio straipsnio sovietizuotoje Lietuvoje mokslininkui buvo uždarytas kelias gauti akademiko vardą[14].

Daugiau po 1941 m. publicistikos straipsnių nebebuvo: Lietuvą buvo apėmusios viena paskui kitą bolševikinė ir nacistinė okupacijos. M. Römeris prisipažino, kad nei su viena, nei su kita okupantų valdžia jam „nesisekė"[15]. Jis nebuvo konformistas[16].

Šiame straipsnyje apžvelgiame vos kelis M. Römerio publicistinius straipsnius. Visai jo publicistikai apžvelgti ir ištyrinėti reikia atskiros studijos, knygos.

Prieš apžvelgdami tuos kelis M. Römerio publicistikos pavyzdžius pastebėsime, kad publicistas 1906 m. kūrė *Gazeta Wileńska* vadovaudamasis šūkiais apie lietuvių tautybę, radikalią demokratiją, revoliucinę poziciją prieš Rusijos valstybę, nepritardamas pozicijai Lietuvą prijungti prie Lenkijos[17].

Sudėtinga nustatyti M. Römerio publicistikos indėlį į Lietuvos valstybingumo raidą. Tačiau kartais tie dideli darbai iš pirmo žvilgsnio gali ir neatrodyti tokie dideli ar reikšmingi. Vis dėlto kritikuoti Rusijos valstybingumą, Vilniaus lenkų politiką, Lenkijos politiką Lietuvos atžvilgiu, tautinį susiskaldymą, vokiečius dėl Klaipėdos krašto, J. Pilsudskį dėl Vilnijos nebuvo taip jau nereikšminga. Tai drąsi veikla, netausojanti nei sveikatos, nei profesinės karjeros. Tokie, atrodo, nedideli, bet atkaklūs žingsniai, tokia publicistika irgi vienaip ar kitaip yra indėlis į Lietuvos valstybingumo raidą.

Przegląd Wileński M. Römeris drąsiai rašė straipsnį apie lenkų ir lietuvių kalbų konfliktą Vilniaus vyskupijos bažnyčiose[18]. Publicistas rašė ir apie slavų broliją[19], atskleisdamas slaviškos idėjos absurdiškumą, nes, autoriaus nuomone, nebuvo jokių ypatingų kraujo, kultūros ar bendros istorijos, vienijančios visas slavų kalbas vartojančias tautas. Teisininko nuomone, slavų idėja buvo veidmainystė, tarnaujanti aneksijai, smurtui ir dominavimui plėsti. Maža to, autorius tvirtino, kad ypač Lietuvoje lenkai negali kurti tautų brolybės, paremtos slaviškumu.

Žurnalistas pastebėjo, kad lietuviai, atvykę į Vilnių ir matydami lenkų niekinamą požiūrį į juos, tapdavo patriotais, nors iki tol tautiškumui būdavo visai abejingi. Mat tokio požiūrio į savo tautybę kituose miestuose ar miesteliuose, kaimuose ar kaimeliuose nebuvo patyrę (ten žmonės kalbėjo lietuviškai, retas kas lenkiškai ar rusiškai[20]). Apie šiuos įvykius teisininkas parašė straipsnį. Jame jis aštriai kritikavo lenkų nacionalizmo apraiškas ir

14 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 547–548.

15 Michał Römer, *Dziennik 1941–1943 (1941 m. spalio 8 d.).* VUB RS, f. 75–14, l. 109.

16 Plačiau žr.: Mindaugas Maksimaitis, „Juodžiausias Mykolo Römerio gyvenimo tarpsnis", *Teisė* 102 (2017): 16–30; Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 558–566.

17 Michał Römer, *Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 10 d.).* VUB RS, f. 75–13, l. 8.

18 Michał Römer, „Dobre w złem", *Przegląd Wileński*, 1912 m. rugsėjo 29 (spalio 12) d., Nr. 39–40, 1–4.

19 i. „Braterstwo słowiańskie", *Kurier Krajowy,* 1912 m. gruodžio 5 (18) d., Nr. 1912, Nr. 5, 1.

20 Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. gegužės 7 (20) d.)* LMAVB RS, f. 138–2231, l. 129.

smurtą prieš lietuvius[21].

Publicistas gvildeno lenkų nacionalinį klausimą, pasiūlydamas sujungti Lietuvos lenkų nacionalinę programą ir lietuvių programinį autonomijos siekį[22]. Tai įvyko 1914 m., kai dar niekas nė nesvajojo apie visišką valstybių nepriklausomybę. Tokiu pasiūlymu teisininkas tikėjosi sustiprinti pasipriešinimą lenkų ir lietuvių rusifikacijai bei germanizacijai.

Žurnalistas rašė apie didelius kitų žmonių žygius, kurie šių dienų akimis gali neatrodyti tokie dideli. Pavyzdžiui, tuo metu, kai Lietuva buvo imperinės Rusijos dalimi, publicistas rašė apie 1913 m. dvarininko S. A. Montvilos savo lėšomis atidarytą teatrą, kuriame vaidintų įvairių tautybių žmonės – ir rusai, ir žydai, ir lenkai, ir lietuviai. Tokį dvarininko kūrinį M. Römeris pavadino nauja pradžia, atveriančia kelią į ateitį[23].

Lietuvos imperinės Rusijos sudėtyje laikotarpiu M. Römeris rašė apie Rusijos demokratinę programą, išstumtą iš valstybinio gyvenimo[24]. Jis kritikavo Rusijos centrinę valdžią. Tuo metu taip rašyti buvo gana pavojinga. Periodiškai dėl Rusijos valstybingumo kritikos įvairių leidinių numeriai buvo konfiskuojami[25]. Tačiau M. Römeris toliau publikavo savo straipsnius. Antai straipsnyje apie liaudies politinės programos poreikį, remdamasis informacija apie žemės nuosavybės formas ir jų raidą, kooperatyvinį judėjimą, rašė, kad Lietuvoje ir Baltarusijoje valstiečių liaudies judėjimas yra neabejotinai socialinės pažangos apraiška, kad yra didelis nacionalinio vystymosi poreikis, kad reikalinga liaudies programa, paremta demokratinėmis ir nacionalinėmis tendencijomis[26]. Straipsnis sulaukė susidomėjimo. Baltarusių leidinys *Nasha Niwa* pabrėžė, kad tai pirmas balsas, realiai raginantis pereiti nuo abstrakcijų prie programos, konsoliduojančios liaudies ir smulkiaburžuazinį judėjimą[27]. Teisininkas rašė apie autonomijos idėją Rusijoje ir būtinybę šiai idėjai suteikti organizacinę išraišką[28], įkurti tarppartinę autonomistų-federalistų grupę ar frakciją Dūmoje[29].

M. Römeris analizavo krašto ekonomikos svarbą[30]. Žurnalistas gvildeno muitų mokesčių, prekių kainų klausimus, pagrindines Vokietijos ekonomines tendencijas ir prekybos poreikius Lietuvoje. Teisininkas norėjo atskleisti reikalo svarbą Lietuvos valstiečiams.

Publicistas savo straipsniuose sistemino pagrindinius šalies žemės ūkio ir amatų ypatumus[31]. Žurnalistas suvokė, kad nepakanka vien tik kalbų apie tautiškumą, demokratiją,

21 „Smutno!“ *Kurier Krajowy,* 1913 m. gegužės 4 (17) d., Nr. 101 (126), 1; Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. gegužės 3 (16) d.)* LMAVB RS, f. 138-2231, l. 126.

22 Straipsnis turėjo būti atspausdintas *Tygodnik Ilustrowany*. *Ibid.* (1914 m. lapkričio 5 (18) d.), l. 285.

23 „Obywatelski czyn“, *Kurier Krajowy*, Nr. 264 (259) (1913 m. gruodžio 4 (17) d.): 2.

24 Michał Römer, „Nacjonalizm i kresy“, *Przegląd Wileński*, 1912 m. vasario 4 (17) d., Nr. 6, 1–4.

25 Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. balandžio 24 (gegužės 7) d.).* LMAVB RS, f. 138–2229, l. 129; Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. sausio 16 (29) d.).* LMAVB RS, f. 138–2231, l. 19.

26 Michał Römer, „O potrzebie programu ludowego“, *Przegląd Wileński,* 1912 m. gegužės 12 (25) d., Nr. 20, 1–3.

27 Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. gegužės 17 (30) d.).* LMAVB RS, f. 138–2229, l. 275.

28 „Popularna idea“*, Kurier Krajowy*, 1913 m. gruodžio 20 (1914 m. sausio 2 d.), Nr. 278 (303), 1.

29 Michał Römer, *Dziennik 1914–1915 (1914 m. gegužės 13 (26) d.).* LMAVB RS, f. 138–2230, l. 109.

30 Mykolas Römeris, „Eksporto suvažiavimas Vilniuje I“, *Lietuvos žinios,* 1914 m. kovo 6 d., Nr. 52, l. 1; Mykolas Römeris, „Eksporto suvažiavimas Vilniuje II“, *Lietuvos žinios,* 1914 m. kovo 7 d., Nr. 53, l. 1; Mykolas Römeris, „Eksporto suvažiavimas Vilniuje III“, *Lietuvos žinios,* 1914 m. kovo 8 d., Nr. 54, l. 1.

31 Michał Römer, „O gospodarce krajowej“, *Przegląd Handlowo-Informacyjny,* 1913, Nr. 1, 1–7; Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. gegužės 5 (18) d.).* LMAVB RS, f. 138–2231, l. 128.

kad tos kalbos turi būti dar paremtos ir veiksmais. Ypač jis suvokė ekonomikos reikšmę, kad reikia žmonių, norinčių prisidėti prie krašto ekonominių santykių plėtros. Teisininkas suprato ir rašė apie pinigų svarbą socialinėje ekonomikoje bei jų vaidmenį ūkiniuose krašto reikaluose[32].

3. Publicistika Kaune

Publicistika nepriklausomoje Lietuvoje dažniausiai buvo susijusi su Vilniaus krašto ir Klaipėdos krašto tematika. Tai buvo pačios skaudžiausios geopolitiniu, ekonominiu požiūriais temos. Tai sykiu labiausiai su Lietuvos valstybingumu, tautos teritorijos gynyba susijusios temos.

1920 m. grįžęs į Kauną, M. Römeris rašė apie lenkų kišimosi, prisidengiant mažumų teisių garantijomis, į Lietuvos vidaus politiką pragaištingumą[33]. Taip publicistas norėjo užbėgti už akių bet kokiai lenkų intervencijai. Po straipsnio publikacijos jo autorius išgirdo apie didelį Vilniaus lenkų nepasitenkinimą, pasipiktinimą[34]. Teisininkas rašė ir daugiau, norėdamas informuoti lenkų visuomenę Vilniuje apie tautinį Lietuvos judėjimą, jo vystymąsi, tautos struktūrą pagal politines grupuotes, apie konkrečias politines partijas Lietuvoje – Tautos pažangą, Žemdirbių sąjungą[35].

Kai 1920 m. lenkų iniciatyva paskelbta Vidurio Lietuvos Respublika, kurios centre buvo Vilnius, M. Römeris parašė straipsnį, detaliai aptardamas Lenkijos santykių su Lietuva problemą ir Vilniaus reikšmę[36]. Straipsnio autorius akcentavo, kad Lietuvos klausimas gali būti tik „lietuviškas“, o ne lenkiškas, ir pasiūlė trečią metodą – atsisakyti niekuo neparemtų pretenzijų į Vilnių ir vesti derybas su Lietuva kaip su lygia partnere. Tik šią formulę publicistas laikė tvirtu pagrindu suartėti dviem tautoms[37].

Kartą Lietuvos Seimo lenkų frakcija išsiuntė memorandumą Tautų Sąjungai, kuriame skundėsi, kad Lietuvoje pažeidžiamos lenkų teisės. M. Römeris buvo įsitikinęs, kad tai buvo padaryta su lenkų organizacijos Lietuvoje Lenkų informacinio biuro žinia. Tokio poelgio tikslas – diskredituoti lietuvių delegaciją Briuselyje, kuri kategoriškai neigė lenkų diskriminaciją Lietuvoje[38]. M. Römeris sutiko, kad buvo tiesos lenkų frakcijos memorandume, kadangi pasitaikydavo diskriminacijos atvejų. Vis dėl to, jo nuomone, ginti savo

32 Michał Römer, „Pieniądz“, *Przegląd Handlowo-Informacyjny*, Nr. 1 (2) (1914): 8–11.

33 „Bez opieki“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 5 d., Nr. 4, 1.

34 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1920 m. kovo 16-oji – 1921 m. sausio 12-oji.* Vertė V. Grigaitienė, VII–XXIV (Vilnius: Versus Aureus, 2011), (1920 m. rugsėjo 8 d.), 278.

35 „Budowa społeczna narodu litewskiego“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 14 d., Nr. 10, 1; „Jeszcze o logice“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. spalio 28 d., Nr. 48, 1–2; „Litewskie stronnictwa polityczne. Tautos pažanga“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 17 d., Nr. 13, 2–3; „Litewskie stronnictwa polityczne. Žemdirbių sąjunga“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 23 d., Nr. 18, 2–3; M. R. „*Słuszny zarzut*“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 21 d., Nr. 16, 1. „Zapoznajmy się!“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 14 d., Nr. 10, 1.

36 Michał Römer, „Sprawa litewska (artykuł *dyskusyjny*)“, *Przymierze*, Nr. 8 (1921 m. vasario 27 d.): 3–7.

37 Michał Römer, *Dziennik 1920–1921 (1921 m. sausio 29 d.).* LMAVB RS, f. 138–2254, l. *34.*

38 *Ibid.* (1921 m. liepos 7 d.), 263, 264.

teises lenkų opozicijai reikėjo šalies viduje, o ne išorėje[39]. Tada publicistas parašė straipsnių ciklą, pavadintą „Sunki klaida“. Juose teisininkas rašė taikiu tonu, tačiau pasmerkė lenkų deputatus sulaužius pačių nuolatos deklaruojamą pilietinę taisyklę, sykiu pabrėždamas, kad Lietuvos įstatymai ir gyvenimas ne visada sutampa dėl tautinių klausimų[40]. Publicistas pasirašė „Lietuvos lenko balsas“, matyt, norėdamas akcentuoti savo nuomonės objektyvumą, apimantį ir lenkiškąjį, ir lietuviškąjį pradus.

M. Römeris rašė, kad Lietuvos mūšiai su Vokietija dėl Klaipėdos krašto buvo kova su vokiškuoju *Drang nach Osten!*, t. y. germanų ekspansija į Rytus, kenkiančią visų Rytų Baltijos pakrantėje ir giliau įsikūrusių tautų laisvei. Visa tai, pasak publicisto, siejo Lietuvą su kitomis tautomis, įskaitant Lenkiją. Teisininkas apeliavo į lenkų sąžinę dėl iniciatyvos pasiekti su lietuviais susitarimą, pagrįstą abiejų šalių interesais[41]. Publicistas toliau formulavo koncepciją dėl taikos, sprendžiant Vilniaus klausimą[42].

Teisininkas kritikavo Klaipėdos krašto aneksiją, įvykdytą 1939 m.[43], tvirtindamas, kad kraštas buvo perleistas tarptautinės sutarties – Klaipėdos krašto konvencijos – pagrindu. Pagal Konvenciją Klaipėdos krašto suvereniteto teisės ar jų vykdymas negali būti perduotas be valstybių signatarių sutikimo. O tokio sutikimo Konvenciją pasirašiusios valstybės – Britų imperija, Italija, Prancūzija ir Japonija – nebuvo suteikusios. Šis straipsnis irgi buvo drąsus žingsnis, primenantis Lietuvai jos teisę į Klaipėdos kraštą, nes rašyta prieš nacių valdžią, o tuo metu nacistinė banga Europoje įgijo vis daugiau reikšmės. Beje, dėl šio straipsnio daug vėliau nacių valdžia norėjo M. Römerį pašalinti iš Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesoriaus pareigų, sklido kalbos ir apie tai, kad straipsniu buvo pasipiktinęs fiureris[44].

4. Į J. Pilsudskio legionus

Politika publicistui pasirodė kaip inteligentijos žaisliukas prieš žygdarbio auką[45]. Prieš išeidamas į lenkų legionus, teisininkas publikavo straipsnį „Junginys“. Jame publicistas išsakė ideologinę mintį apie krašto demokratijos bendradarbiavimą Lietuvos liaudies ir laisvės kontekste, apie tai, kad istorinė Lietuva yra daugiatautė ir visos jos tautos susijusios su karo katastrofa[46].

M. Römeris pasiryžo eiti į karą, į lenkų legionus. Jo nebetenkino politikavimas ar

39 *Ibid.* (1921 m. liepos 8 d.), 264, 265.

40 Głos Polaka litewskiego. „Ciężki błąd“, *Litwa*, Nr. 150 (205) (1921 m. liepos 12 d.); Głos Polaka litewskiego. „Ciężki błąd“, *Litwa*, Nr. 151 (206) (1921 m. liepos 13 d.).

41 „Prof. M. Römer o sytuacji“, *Przegląd Wileński*, *1934 m. kovo 25, Nr. 5, 8–X;* Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1934 m. kovo 25 d.).* VUB RS, f. 75–11, l. 156.

42 Michał Römer, „Wilno i Pomorze. Synteza – dziełem przyszłych pokoleń“, *Przegląd Wileński*, Nr. 20, (1934 m. lapkričio 25 d.): 1–4.

43 Mykolas Römeris, „Įvykęs faktas ir teisinė tikrenybė“, *Teisė* 47 (1939): 249–258.

44 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 566–574.

45 Michał Römer, *Dziennik 1914–1915 (1915 m. sausio 28 (vasario 10) d.).* LMAVB RS, f. 138–2230, l. 369.

46 M. R. „Zespół“, *Przegląd Wileński*, Nr. 36 (1915 m. vasario 6 (19) d.): 1.

publicistinė veikla. Pirmojo pasaulinio karo sąlygomis politikavimas teisininkui pasirodė beprasmis, epizodinis. Be to, publicistas prisipažino, kad jo ideologija dėl nepriklausomybės stipriai skyrėsi nuo vyraujančios tarp Vilniaus lenkų[47]. Galiausiai jį traukė aktyvus veiksmas, tiesioginis veikimas, realūs žygiai. Jis karšai tikėjo, kad savo dalyvavimu lenkų legionuose padės atskirti Lietuvą nuo Rusijos valstybingumo.

Teisininkas buvo įsitikinęs, kad lenkų legionuose, kurie iš pradžių priklausė Austrijos kariuomenei, jis tarnaus Lietuvos reikalui. M. Römeriui atrodė, kad jis tokiu būdu stiprins Lietuvos emancipaciją ir valstybė ilgainiui taps nepriklausoma. Jis negalėjo įsivaizduoti, kad Lietuva taptų nepriklausoma be Lenkijos pagalbos. Taip jis manė todėl, kad Lietuvos klausimas, kitaip nei Lenkijos, Europoje buvo visiškai nežinomas. Lietuva tebuvo maža Rusijos provincija. Kita vertus, net pačioje Lietuvoje XX a. pradžioje nedrąsiai galvota tik apie autonomiją, o ne apie nepriklausomybę. Tai buvo išreikšta ir Didžiajame Vilniaus Seime[48].

Legionuose jis skaitė paskaitas apie Lietuvą ir Vilnių, rašė lenkų Vyriausiajam Tautiniam Komitetui, skleisdamas žinią apie Lietuvą, jos tautinį judėjimą, Lenkijos nepriklausomybės sąsajas su Lietuvos valstybingumo perspektyvomis ir t. t.[49].

M. Römeris tikėjo, kad lenkų legionai padės Lenkijai tapti nepriklausomai, iš vienos pusės, nuo imperinės Rusijos, iš kitos, nuo Austrijos Vengrijos. Be to, jis buvo tikras, kad, Lenkijai tapus nepriklausomai, tai padės ir Lietuvą apsaugoti nuo germanizacijos ir rusifikacijos grėsmių. Todėl iš pat pradžių jis nuoširdžiai tikėjo, kad Lietuva gali būti nepriklausoma tik federacijoje su Lenkija. Tokią federaciją jis laikė pereinamąja, laikina priemone visiškai Lietuvos nepriklausomybei sukurti. Teisininkas tikėjo J. Pilsudskio kuriama federacine Rytų Europa, kurios dalimi turėjo būti ir Lietuva. Dienoraštyje jis rašė:

Aš tarnauju Lietuvai, nors ir Lenkijos tautinės kariuomenės gretose. Nes tas lenkų judėjimas tarnauja ir Lietuvos laisvei, ir apskritai Respublikos žemių išsivadavimui iš Maskvos jungo, iš didžiausio pavojaus tautų raidai ir kultūrai[50].

Vėliau žurnalistas prisipažino, kad nusivylė J. Pilsudskio politika Rytų Europoje. Tačiau atkreipė dėmesį, kad klydo ir tie, kurie manė, kad jis, eidamas į lenkų legionus, laikėsi Lietuvos polonizavimo ar imperinės krypties. M. Römeris dienoraštyje tvirtino, kad Lietuvos politinės emancipacijos principo jis laikėsi nuo 1904 m., kai tapo draugijos „Lithuania" nariu dar studijuodamas Laisvojoje politinių mokslų mokykloje Paryžiuje. O lenkų legionų ideologija, anot jo, nesikirto su Lietuvos emancipacija. Rektorius pripažino, kad tuo metu negalėjo numatyti nei Vilniaus aneksijos, nei Lenkijos sudarytų sunkumų Lietuvos nepriklausomybei[51, 52].

47 Michał Römer, *Dziennik 1914–1915* (1915 m. vasario 20 (kovo 5) d.). LMAVB RS, f. 138–2230, l. 392.

48 „Apie Lietuvos autonomiją. Memorandum", *Vilniaus žinios*, 1905 m. lapkričio 13 (26) d., Nr. 267, 1.

49 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1915 m. liepos 18-oji – 1916 m. vasario 24-oji* (Vilnius: Versus Aureus, 2009), (1915 m. rugpjūčio 2 d.), 45, 46.

50 *Ibid., (*1916 m. sausio 13 d.), 338.

51 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1935 m. kovo 5 d.).* VUB RS, f. 75–11, l. 328.

52 Plačiau apie M. Römerio iniciatyvas Lenkijoje žr.: arba jo dienoraščius, arba Zbigniew Solak, *Tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mykolo Römerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008), 193–280.

5. Laiškas J. Pilsudskiui

1922 m. kovą Lenkijos Seimui paskelbus apie Vilnijos prijungimą prie Lenkijos[53], o balandį iškilmingos ceremonijos Vilniuje metu J. Pilsudskiui pasakius kalbą, kurioje jis kalbėjo apie Vilnių, neigdamas Lietuvą[54], M. Römeris parašė jam laišką[55]. Atrodo, koks niekis parašyti laišką! Bet buvęs legionierius, o laiško rašymo metu Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjas, išdrįso negailestingai kritikuoti didelės kaimyninės valstybės karvedį, parašyti jam tai, ką galvoja ir mano, kad yra teisinga.

Laiške teisininkas akcentavo, kad Vilnius yra Lietuvos reikalas ir sostinė, nes jis buvo sukurtas lietuvių tautos valia, pažymėjo, kad J. Pilsudskis sulaužė dviejų tautų brolybę, supriešino dvi tautas. Laiške jo autorius pabrėžė dvigubą maršalo tautybę ir tai, kad jis negali sau leisti būti lietuviu, būdamas Lenkijos valstybės vadovu. Teisininkas išreiškė nusivylimą J. Pilsudskio politika Rytų Europoje. Laiške jis rašė:

Tu stovi kaip lietuvis, o sėdi kaip lenkas, kyli į dangų erelio sparnais ir tuoj pat vaikštai žeme tarsi kuprius. Nelaimėsi, Pone. <...> darinys, kurį rezgi Vilniuje, nėra nei didis, nei Tavo. Tai prievartos ir valdymo, elementaraus Lenkijos nacionalizmo darinys [56].

J. Pilsudskis gavo M. Römerio laišką. Jį perskaitė, bet niekada neatsakė. *Po trylikos metų nuo laiško parašymo buvęs lenkų legionierius iš savo giminaičio E. Römerio sužinojo, kad apie jį J. Pilsudskis užsiminė kartą kalbėdamasis su Lenkijos kariuomenės divizijos generolu S. S. Burhardtu-Bukackiu:*

Mykolas Römeris – taip, jis mane išplūdo, bet jis turi širdį[57].

Atrodo, kuo tai reikšminga valstybingumui? Sunku atsakyti. Tačiau apie šį laišką buvo plačiai žinoma, nors jis ir viešai neatspausdintas. Teisininkui siūlyta paviešinti laišką, bet šis nenorėjo. Kita vertus, manytina, laiškas turėjo tiesioginės reikšmės valstybingumui, nes 1935 m. mirus J. Pilsudskiui lenkų politika, nukreipta prieš lietuvius, dar labiau sustiprėjo, tapo ciniškesnė, kitaip tariant, iš Lenkijos politikos buvo pašalintas sentimentalumo Lietuvai elementas[58]. *Turima mintyje 1936 m. sustiprėjusias akcijas Vilniuje, t. y. uždarytas kai kurias lietuvių draugijas, po dvejų metų – J. Basanavičiaus dar 1907 m. įsteigtą Lietuvos mokslo draugiją ir t. t.*[59].

53 Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 r. o objęciu władzy państwowej w Ziemi Wileńskiej przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*, 1922, Nr. 20, poz. 102.

54 Józef Piłsudski, „Prezmówienie w Wilnie 20 kwietnia 1922 roku", *Znak* 409/6 (1989): 69–71.

55 *M. Römerio 1922 m. gegužės 15 d. laiškas J. Pilsudskiui.* LMAVB RS, f. 9–2225, l. 1–3.

56 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji – 1922 m. birželio 15-oji.* Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Versus Aureus, 2013) (1922 m. gegužės 12 d.), 282.

57 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1935 m. liepos 13 d.).* VUB RS, f. 75–11, l. 393.

58 *Ibid.* (1935 m. lapkričio 20 d.), l. 458.

59 Michał Römer, *Dziennik 1936–1938 (1938 m. spalio 13 d.),* VUB RS, f. 75–11, l. 465.

6. Teisingumo ir teisės klausimai

Vienas iš valstybės požymių yra valstybinės institucijos, tarp jų ir teisingumo. M. Römeris kūrė Lietuvos teisingumo sistemą. Tai jis darė ne tik būdamas Kauno apygardos teismo ar Vyriausiojo Tribunolo teisėju, bet ir rengdamas Administracinio teismo, Statutinio Teismo įstatymų projektus, tarptautinės ir konstitucinės teisės aiškinimus slaptoje Klaipėdos krašto komisijoje prie Ministrų Tarybos, patardamas aukščiausiems valstybės pareigūnams viešosios teisės klausimais, atstovaudamas Lietuvos interesams tarptautinėse organizacijose.

1932 m. Lietuvoje prie Vyriausybės buvo įsteigta slapta komisija Klaipėdos krašto reikalams. Be to, kad šioje komisijoje gimė galutinė Statutinio Teismo įstatymo projekto redakcija (apie Statutinį Teismą žr. žemiau), Komisiją galime drąsiai laikyti pirmąja Lietuvoje konstitucinės justicijos institucija. Būtent čia buvo formuojami pirmieji nutarimai, savo reikšme ir turiniu primenantys oficialią konstitucinę doktriną. Šie nutarimai, nuomonės dažniausia buvo susiję su Klaipėdos krašto konvencijos taikymo klausimais, pavyzdžiui, komisija sprendė dėl Klaipėdos krašto seimelio priimtų sprendimų atitikties Klaipėdos krašto statutui, teikė nuomones dėl Klaipėdos krašto teismų ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus sprendimų vykdymo, svarstė kitus konstitucinio arba statutinio lygmenų klausimus. Solidžiausios nuomonės buvo surašytos būtent M. Römerio, pavyzdžiui, nuomonė dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo sprendimo[60], nutarimas dėl kompetencijos tarp nacionalinių ir autonominių teismų[61] konfliktų ir t. t.[62]. Ar šia veikla komisija Klaipėdos krašto reikalams prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo? Taip. Ji, kiek įmanydama, padėjo reguliuoti, normalizuoti, lituanizuoti sudėtingus santykius Klaipėdos krašte.

M. Römeriui teko dirbti Valstybės Taryboje, įsteigtoje 1928 m. Pagrindinė priežastis čia dirbti buvo viltis, kad šios konstitucinės institucijos veikla ilgainiui išsirutulios į administracinio teismo kompetenciją. Administracinio teismo idėją jis jau seniai puoselėjo, norėdamas tokioje institucijoje dirbti. Tačiau ne ši priežastis buvo svarbiausia administraciniam teismui steigti. Teisininkas buvo įsitikinęs, kad administracinis teismas Lietuvai labai reikalingas, nes valdžių padalijimas Lietuvoje neveikė. O teismas, įgaliotas kontroliuoti valstybės institucijų veiklos teisėtumą, kaip tik tas instrumentas, turėjęs pamažu įgyvendinti valdžių padalijimo, vykdomosios valdžios institucijų atskaitomybės instituto veikimą Lietuvoje. Taigi jis kūrė Administracinio teismo įstatymo projektą, vėliau talkino Seimo narių komisijai rengiant Administracinio teismo įstatymo projektus[63]. Administracinis teismas nebuvo įsteigtas, tačiau tai nereiškia, kad šios pastangos neprisidėjo prie Lietuvos valstybingumo raidos. Valstybės Tarybos narys padėjo administracinės teisės ir justicijos

60 Atsakymai į klausimus dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 163–175.

61 Konsultantų komisijos 1933 m. kovo 20 d. nutarimas Klaipėdos krašto teismų ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyriaus sprendimų vykdymo klausimu. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 145–149.

62 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Statutinis Teismas* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2023), 177–216.

63 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2021), 184–237.

pagrindus Lietuvoje, kitaip tariant, jis padėjo teisinės valstybės fundamentą, aiškindamas valdžių padalijimo, teisėtumo principus, administracinio akto institutą ir reikšmę.

Pats pirmas M. Römerio mokslinis teisės straipsnis buvo susijęs su suverenine valdžia, reikalavimais teisėkūrai. Iš esmės jis pirmas prabilo apie taisykles, kuriomis turi vadovautis teisėkūros subjektai. Teisės akto kalba turi būti aiški, lakoniška, teisėkūros subjektas turi būti nešališkas, priimdamas teisės aktą, teisės aktas negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktams. Jis rašė apie piliečio sąvoką ir jo reikšmę valstybei, liaudies ir tautos, suvereno sąvokas, gvildeno klausimą, ar suvereninė valdžia turi priklausyti tautai, liaudžiai, piliečiui, valstybei[64].

M. Römerį domino vietos savivaldos institutas. Vienas iš pirmųjų teisininko mokslinių straipsnių kaip tik analizavo vietos savivaldą[65]. Jame mokslininkas rašė apie netinkamą visuomenės požiūrį į valdžią lyg į kažką, kas „viešpatauja žmonėms“. Kita vertus, toks požiūris nebuvo atsitiktinis. Valstybės Taryboje teisininkas siekė pakeisti valdžios požiūrį į vietos savivaldą, kurios institucijoms turėjo būti suteikta savarankiško sprendimo teisė ir panaikintas pavaldumas centrinei valdžiai[66]. Tai tikras valstybininko požiūris, nes valstybę turi sudaryti ne tik centrinės, bet ir vietos valdžios institucijos. Tokia sistema neleidžia įsigalėti autoritariniam, totalitariniam režimui valstybėje.

M. Römeris konsultuodavo valstybės vadovą A. Smetoną. Kartais šis jį pakviesdavo pasitarti vieną, be delegacijos. Taip atsitiko ir 1936 m. balandį. Rektorius atvyko pas A. Smetoną į jo kabinetą. Prezidentas prasitarė, kad pavargo ir nebenori būti atsakingas vienas už visą valdžią. Jis prašė teisininko, kad šis patartų dėl Seimo rinkimų. M. Römeris suprato, kad rinkimai turėjo būti kai kas tarp demokratinių ir nedemokratinių, kad būtų sušaukta „bent kažkokia arena ir viešoji tribūna“[67]. Seimas buvo išrinktas ir sušauktas tais pačiais metais. Tad galime sakyti, kad savo patarimu teisininkas prisidėjo prie to, kad Lietuvoje po devynerių metų pertraukos pagaliau susirinko Seimas.

Buvo ir daugiau susitikimų su valstybės vadovu. Apie dar vieną iš jų papasakosime.

1933 m. M. Römeris, lankydamasis Tautų Sąjungos Asamblėjoje dėl Teismų santvarkos įstatymo (žr. šiame skyriuje žemiau), su lenkų atstovais kalbėjo apie Vilniaus klausimą. M. Römeris buvo įsitikinęs, kad reikia pradėti mąstyti bent apie autonominio statuso suteikimą Vilniaus kraštui, o tam reikėjo pradėti santykius su lenkais[68]. Lenkų atstovams jis pabrėžė, kad be Lietuvos ir Lenkijos susitaikymo Baltijos valstybių politinė konstrukcija neįmanoma, o ji būtina, norint išgyventi tarp dviejų didelių valstybių – nacistinės Vokietijos ir sovietinės Rusijos. Taip pat jis pastebėjo, kad lenkai turėtų būti pasiūlymų iniciatoriai, nes būtent jie mažai tautai padarė skriaudą dėl Vilniaus ir jo krašto. Lenkai susidomėję klausė teisininko ir pažadėjo apie tai pasikalbėti su J. Pilsudskiu, o M. Römeris savo ruožtu

64 Mykolas Römeris, „Lietuvos Suvereninė Valdžia Konstitucijos projektu“, *Teisė* 1 (1922): 3–13.

65 Mykolas Römeris, „Vietos savivaldybės“, *Teisė*, 3 (1922): 1–16.

66 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2021), 255–256; Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 265–268.

67 Michał Römer, *Dziennik 1936–1938 (1936 m. balandžio 20 d., gegužės 5 d.).* VUB RS, f. 75–12, l. 12, 20.

68 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1933 m. spalio 8 d.)*. LMAVB RS, f. 138–2261, l. 72.

su A. Smetona[69]. Lietuvoje M. Römeris susitiko su Respublikos Prezidentu. Šis nesuteikė dalykui didelės reikšmės. A. Smetona buvo įsitikinęs, kad ryšių su Lenkija užmezgimas reikštų Vilniaus aneksijos fakto pripažinimą. Maža to, Prezidentas netikėjo, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai galėjo pasikeisti esant gyvam J. Pilsudskiui[70]. M. Römeris turėjo kitos informacijos ir žinojo, kad J. Pilsudskis siekė per savo giminaičius santykių su Lietuva[71], tačiau Lietuvos diplomatai šių subtilybių nesuprato.

Teisininkas du kartus buvo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nacionaliniu teisėju. Čia buvo nagrinėjamos svarbios Lietuvos valstybingumui bylos. 1932 m. Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje buvo dar kartą tarptautiniu mastu patvirtinta, kad Lietuva yra jūrinė valstybė (pirmą kartą pasirašius Klaipėdos krašto konvenciją). Ši byla svarbi dar ir tuo, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas įgalino Lietuvą įsteigti konstitucinį ir administracinį teismą, pavadintą Statutiniu Teismu. Tokių teismų tuo metu pasaulyje buvo tik JAV, Čekoslovakijoje ir Austrijoje. Statutinio Teismo idėją Lietuvoje labiausiai protegavo ir argumentavo M. Römeris, netgi dar prieš 1932 m., kai buvo priimtas sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje[72]. Kuo ši byla reikšminga Lietuvos valstybingumui? Pirma, dar kartą visai Europai ir pasauliui patvirtinta, kad Lietuva jūrinė valstybė; antra, byla įgalino įsteigti vieną iš svarbiausių teisinę valstybę, valdžių padalijimą skatinančią instituciją – konstitucinę ir administracinę jurisdikciją turėjusį atlikti teismą; trečia, ši byla ir Statutinio Teismo steigimas padėjo pagrindą Lietuvos konstitucinei, administracinei ir tarptautinei teisei vystytis.

Antrą kartą M. Römeris buvo teisėju *ad hoc* Hagoje geležinkelio Panevėžys – Saldutiškis byloje 1938–1939 m. Čia palaikytas Lietuvos turtinis interesas[73]. Ši byla taip pat susijusi su Lietuvos valstybingumo raida. Kaip sakėme, valstybingumas stipriai susijęs ir su ekonominiu aspektu. Susisiekimo sritis – svarbi valstybės gyvenimo dalis, taigi ir valstybingumo.

1933 m. M. Römeriui Tautų Sąjungos Asamblėjos kulisuose Ženevoje teko ginti Lietuvos Teismų santvarkos įstatymo nuostatas, susijusias su Klaipėdos krašto teismais, prieš vokiečių oficialiai pateiktas pretenzijas. Čia jis vyko kartu su užsienio reikalų ministru D. Zauniumi, įgaliotu ministru Didžiojoje Britanijoje V. Sidzikausku, kitais atstovais. Susitikta su Klaipėdos krašto konvencijos valstybių signatarių teisininkais ir vokiečių atstovais. M. Römeris gynė Lietuvos teisingumo sistemą, savarankiškumą tvarkyti pačiai savo valstybės teisėtvarkos klausimus, nesikišant kitoms valstybėms. Vokiečiai siekė, kad būtų pakeista Vyriausiojo Tribunolo jurisdikcija, susijusi su Klaipėdos krašto klausimais, kad iš Klaipėdos krašto teisėjų ir kitų teisėsaugos pareigūnų nebūtų reikalaujama mokėti lietuvių

69 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1933 m. spalio 10 d.).* LMAVB RS, f. 138–2261, l. 73.

70 *Ibid.* (1933 m. lapkričio 1 d.), l. 84.

71 Apie tai plačiau bus dabar rengiamoje autorės knygoje „Vilnius. Römeris. Teisė".

72 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Statutinis Teismas* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2023), 140–155, 157–175, 302–364.

73 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 214–231; Ieva Deviatnikovaitė, „Geležinkelio Panevėžys – Saldutiškis byla M. Römerio dienoraščiuose", *Jurisprudencija* 29, 2 (2022): 183–212.

kalbą[74]. Taigi kita valstybė kišosi į Lietuvos valstybingumą, trikdė Klaipėdos krašto mentaliteto, ekonomikos, teisinių institucijų lituanizaciją. O juk Klaipėdos kraštas buvo Lietuvos valstybės dalis.

1937–1938 m. M. Römeriui teko būti Nuolatinės Danijos ir Lietuvos taikinimo komisijos nariu Taikos Rūmuose Hagoje. Jis gynė Lietuvos poziciją dėl geležinkelio linijos Telšiai– Kretinga tiesimo. Geležinkelis buvo nutiestas danų firmos. Tačiau kilo ginčas dėl atsiskaitymo už atliktus darbus. Kadangi krito dolerio vertė, tad kilo klausimas, ar Lietuvos Vyriausybė turėjo mokėti sutarties sudarymo, ar atsiskaitymo metu galiojusios vertės doleriais. Čia teisininkas pamatė du skirtingus pasaulius: buržuazinį merkantilinį mentalitetą, suprantantį tik valstybių, kurios per Pirmąjį pasaulinį karą nenukentėjo, pelną, ir skurdžios žemės ūkio valstybės žmonių mentalitetą, visada turinčių mokėti pirmiesiems[75].

7. Lietuvos aukštojo mokslo pradžia: viešosios teisės mokslas

Aukštasis mokslas ir jo puoselėjimas yra viena iš svarbiausių valstybingumo atramų. Kaune 1922 m. buvo atidarytas Lietuvos universitetas. Tais metais pagaliau lietuvių kalba pradėtos dėstyti aukštojo mokslo disciplinos (jei neįskaitysime Aukštųjų kursų, kurie kelerius metus veikė iki universiteto atidarymo). Tais pačiais metais Teisių fakultete M. Römeris pradėjo dėstyti lyginamąją konstitucinę teisę. Jis buvo viešosios teisės mokslo pradininkas Lietuvoje. Reikėjo kurti viską: teisinę kalbą, rašyti vadovėlius, monografijas, versti užsienio mokslininkų veikalus, aiškinti konstitucinę ir administracinę teisę ir pan.

M. Römeris teisės moksle buvo mažiausiai tris kartus pirmas. Pirma, jis parašė pirmąją teisės monografiją lietuvių kalba. Tai įvyko lygiai prieš šimtą metų, 1926 m., išleidus knygą *Reprezentacija ir mandatas*[76]. Šiuo savo veikalu jis klojo Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės doktrinų pamatus. Todėl dabar galime drąsiai skelbti, kad Lietuvos konstitucinei ir administracinei doktrinai yra jau šimtas metų.

Antra, jis pirmas parašė administracinės teisės monografiją *Administracinis teismas*[77]. Šiuo veikalu jis nutiesė kelią administracinės justicijos doktrinai Lietuvoje, sykiu nušviesdamas Lietuvos visuomenę apie valdžių padalijimą, teisėtumą, administracinius aktus ir t. t.

Trečia, nė vienas tarpukario teisininkas tiek neparašė mokslo veikalų, kiek M. Römeris. Iš viso jis išleido dešimt teisės ir istorijos mokslų knygų[78]. Jose buvo vystomos konstitu-

74 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, „M. Römeris Tautų Sąjungos Asamblėjoje ir Taikos Rūmuose“, *Jurisprudencija* 31, 1 (2024): 6–28.

75 *Ibid*.

76 Mykolas Römeris, *Reprezentacija ir mandatas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1926).

77 Mykolas Römeris, *Administracinis teismas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928).

78 Mykolas Römeris, *Dabartinės konstitucijos* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1932); Mykolas Römeris, *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1933); Mykolas Rėmeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos* (Vilnius: leidykla „Mintis“, 1990); Mykolas Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937); Mykolas Römeris, *Suverenitetas*

cinės, administracinės, tarptautinės teisės doktrinos ir Lietuvos teisės istorijos klausimai. Savo knygose teisininkas Lietuvai kūrė viešosios teisės pagrindus, reikalingus teisinei valstybei, valstybingumui puoselėti.

8. Rektorius

M. Römeris Lietuvos, vėliau pervadintame Vytauto Didžiojo, universitete, ėjo tris rektoriaus kadencijas. Rektoriaus pareigos jau savaime yra susijusios su valstybingumu, nes tekdavo nuolatos kovoti dėl finansavimo mokslinei universiteto veiklai. O mokslas yra svarbus valstybingumo požymis, ypač tautinis, skirtas Lietuvai, jos istorijai, kalbai, ekonomikai ir t. t.

Rektoriui nuolatos tekdavo gesinti akademinio jaunimo aistras, ypač susijusias su dviem skaudžiausiais Lietuvai klausimais – Vilnijos ir Klaipėdos krašto. Studentai susipriešindavo, protestuodavo, neišvengta ir vandalizmo atvejų. Taip būdavo, nes universitete studijavo įvairių tautybių studentai: lietuviai, žydai, lenkai, rusai, latviai, vokiečiai. Be to, veikė ne viena dešimtis studentų draugijų, susiskirsčiusių ne tik pagal tautinį kriterijų, bet ir pagal politines pažiūras, pomėgius ir pan.

Jei tik iškildavo nesantaikos apraiškos Klaipėdos krašte ar Vilnijoje, iš karto ši nesantaikos banga atsirisdavo iki Kauno, iki akademinio jaunimo. Rektoriui neretai tekdavo atlikti arbitro vaidmenį, stengtis jaunimui įdiegti teisingumo pojūtį, pusiausvyros, kompromiso, taikos paieškos poreikį, skatinti vengti šovinizmo, tautinės neapykantos, visuomenės susiskaldymo, gerbti tautines mažumas ir pan. Rektorius vengė vienpusiškumo, kategoriškumo, išankstinio nusistatymo, stengėsi matyti reikalo niuansus ir subtilybes. To jis mokė ir studentus. Kita vertus, kaip rektorius jis galėjo nesuteikti leidimo studentų protestams, mitingams, bet šito jis nenorėjo daryti. Jam atrodė būtina palaikyti nuomonių pliuralizmą. Kita vertus, jis nenusileisdavo neargumentuotiems studentų reikalavimams. Antai norėta boikotuoti vieno iš dėstytojų, kuris teisme gynė nusikaltėlių teises, paskaitas. Vėl rektorius turėjo aiškinti, kas yra advokatas, teisininkas, kokia jo funkcija, kad negalima remtis vien tik emocijomis ir pan.

M. Römeriui tekdavo atlikti ir diplomatines misijas. Antai jam kaip rektoriui teko vykti į Paryžiaus universitetą skaityti paskaitų. Paskaitos skleidė tam tikrą geopolitinę žinią. Jos buvo susijusios su Klaipėdos krašto klausimu ir Baltijos sąjunga. Tuo metu lietuvių diplomatai stengėsi išlaikyti artimus ir gražius santykius su Prancūzija. Juk su Vokietija dėl Klaipėdos krašto ir Lenkija dėl Vilnijos santykiai buvo įtempti. Rektoriaus vizitas ir paskaitos buvo vienas iš valstybės diplomatinės misijos elementų.

M. Römeris lankėsi ir Švedijos universitetuose. Juose irgi skaitė paskaitas. Santykiai su

(Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939); Mykolas Römeris, *Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008); Mykolas Römeris, *Valstybė*. I tomas (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934); Mykolas Römeris, *Valstybė*. II tomas (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1935).

Švedija taip pat buvo viena iš Lietuvos diplomatijos krypčių[79].

Rektorius siekė, kad Lietuvoje veiktų Aukštoji politinių mokslų mokykla. Tokios mokyklos prototipe buvo Laisvoji politinių mokslų mokykla Paryžiuje, kurioje jis studijavo 1902–1905 m. Mokykla turėjo ruošti kvalifikuotus politikus, diplomatus, žinančius ne tik kalbas, bet ir Lietuvos bei kaimyninių valstybių santykių istoriją, ekonomiką, įvairius niuansus, subtilybes[80]. Lietuvai, valstybei tarp didelių kaimynių, tokia mokykla buvo ir iki šiolei išlieka neįgyvendinta būtinybe.

9. Visuomenininkas

M. Römeris nebuvo tik teisininkas ar publicistas. Jis mėgo visuomeninį gyvenimą ir jame aktyviai dalyvavo. Jis buvo daugybės draugijų nariu.

Svarbi jo veikla Lietuvos teisininkų draugijoje[81]. Tačiau ne ką mažiau įdomesnis ir ne mažiau svarbesnis jo vaidmuo, pavyzdžiui, Lietuvių dailės draugijoje. Jis finansavo meno parodas, rengė jas. Mirus M. K. Čiurlioniui, sumanyta atidaryti jo meno parodą, kurioje būtų eksponuojama visa jo kūryba – nuo eskizų iki baigtų paveikslų. M. K. Čiurlionio paroda buvo atidaryta 1911 m. balandį[82]. M. K. Čiurlionį jis vadino „vizijų genijumi“[83]. Po M. K. Čiurlionio mirties teisininkas parašė straipsnį apie dailininko kūrybą[84]. Vėliau rūpinosi, kad būtų atidaryta nuolatinė dailininko paroda ir apie tai rašė straipsnį, girdamas lietuvišką kultūrinę veiklą[85, 86].

Taip pat sugalvota išleisti A. Jaroševičiaus nutapytų kryžių albumą[87]. Taip ir buvo padaryta[88]. M. Römeris dienoraštyje ne kartą rašė, kad kryžiai lietuvių kultūrai turėjo didelės reikšmės, jie „tarsi istorijos dokumentai, atskleidžiantys lietuviškų genčių istoriją ir kultūrą“[89]. Apie tai jis rašė ir publicistinius straipsnius. Antai straipsnyje apie Lietuvos dailininkų draugijos išleistą kryžių albumą rašė ne tik apie jį, bet ir apie tautinę meninę kultūrą,

79 Plačiau apie rektoriaus veiklą žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 465–533.

80 Plačiau apie rektoriaus veiklą žr.: *ibid*., 539–546.

81 Plačiau žr.: *ibid*., 581–595.

82 Liudas Gira, „A. a. M. K. Čiurlionies paveikslų paroda“, *Viltis*, 1911 m. balandžio 24 (gegužės 7) d., Nr. 46 (531), 1.

83 Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. gegužės 24 (birželio 6) d.)*. LMAVB RS, f. 138–2229, l. 282.

84 Galbūt turimas mintyje šis straipsnis: G. P. „Posmertinė Mikalojaus Kastanto Čiurlianio Veikalų Paroda“, *Lietuvos žinios*, 1911 m. gegužės 5 (18), Nr. 51, 1, 2.

85 Spektator, „Wystawa dzieł Czurlanisa“, *Przegląd Wileński*, 1913 m. lapkričio 8 (21) d., Nr. 43–45, 13.

86 „Rytoj atidaroma nuolatinė M. K. Čiurlionies paroda“, *Lietuvos žinios*, 1913 m. spalio 19 (lapkričio 1) d., Nr. 124, 1, 2.

87 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1911 m. balandžio 3 (16) d.), 100.

88 *Lietuvių kryžiai*. Surinko A. Jaroševičius, įžangą parašė J. Basanavičius, vinjetes iš tautinių motyvų sutaisė A. Žmuidzinavičius (Vilnius: Lietuvių dailės draugijos leidinys, 1912).

89 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1912 m. sausio 29 (vasario 11) d.), 433.

liaudies meno vaidmenį joje[90].

Lietuvių dailės draugija priešinosi carinės valdžios projektui ant Gedimino kalno įrengti vandentiekio rezervuarą[91] ir diskutavo apie J. Vileišio sugalvotą idėją Gedimino pilies bokšte įkurti lietuvių muziejų, kuriame būtų eksponuojami įvairūs Lietuvių dailės ir mokslo draugijų surinkti eksponatai. M. Römeris ir kiti draugijų valdybos nariai pritarė tokiam pasiūlymui, nes tai, be abejo, dar labiau būtų sužadinę lietuvių viltis ir svajones atkurti savo valstybę[92].

Lietuvių dailės draugija kasmet rengdavo lietuvių dailės parodas. M. Römeris, kartu su kitais dalyvaudavo jų organizavime, rašydavo apie jas, rinkdavo eksponatus.

Gal visa tai atrodo menkučiai darbeliai, bet jie buvo atlikti tuo metu, kai Lietuva vis dar buvo imperinės Rusijos sudėtyje, kai parodų ir leidinių cenzoriai tarp eksponatų ieškojo „netinkamų“. Taigi šie darbeliai prilygo didvyrių, valstybingumo kūrybos darbams.

Išvados

1. 1908 m. M. Römeris išleido istorinę knygą *Litwa* apie lietuvių tautos atgimimą. Tai buvo pirmoji tokio pobūdžio knyga. Monografija išleista lenkų kalba. Ši M. Römerio knyga atliko dvejopą misiją. Pirma, lenkų tautai priminė apie Europoje užmirštą lietuvių tautą, jos ambicijas. Antra, ji buvo svarbi ir patiems lietuviams, nes joje buvo atkurti, apibendrinti ir įvertinti svarbiausi faktai ir faktoriai, nuvedę tautinio kelio kulminacijos link, Vilniaus Didžiojo Seimo, kuriame lietuviai deklaravo kovą su imperine valdžia, reikalaudami Lietuvai autonomijos su sostine Vilniuje ir Suvalkų gubernijos pripažinimu Lietuvai. Tad šia knyga M. Römeris dvigubai prisilietė prie Lietuvos valstybingumo raidos.
2. Savo ankstyvoje publicistikoje M. Römeris drąsiai kritikavo imperinę Rusiją, iškeldamas autonomijos idėją imperijoje, autonomistų-federalistų frakcijos įkūrimą Dūmoje.

   Ir vėliau nevengė rašyti apie sau itin skaudžią temą – lietuvių ir lenkų santykius. Juk pats buvo ir lietuvis, ir lenkas. Jis kritiškai vertino Vilniaus lenkų politiką, Lenkijos politiką Lietuvos atžvilgiu dėl Vilnijos, kritiškai vertino slavų brolijos idėją, įvardydamas ją veidmainiška, tarnaujančia aneksijai, negailestingai kritikavo lenkų nacionalizmą ir smurtą prieš lietuvius, ragino lenkus atsisakyti pretenzijų į Vilnių ir imtis lygiaverčių derybų su Lietuva. Publicistas rašė ne tam, kad keltų vienos tautos neapykantą kitai. Anaiptol, jis siekė abiejų tautų viena kitos supratimo. Būtent dėl to

90 Michał Römer, „Z Krajowej sztuki ludowej“, *Przegląd Wileński*, 1912 m. gruodžio 1 (14), Nr. 47–49, 8–9; Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. lapkričio 21 (gruodžio 4) d.)*. LMAVB RS, f. 138–2229, l. 463.

91 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1912 m. vasario 16 (29) d.), 452.

92 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1911 m. rugpjūčio 25 (rugsėjo 8) d.), 266.

savo publicistika neretai informavo lenkų visuomenę Vilniuje apie įvairius faktus, liudijančius tolesnį Lietuvos tautinį judėjimą, visaip taikiomis priemonėmis siekdamas užbėgti už akių abipusiams tautų neapykantos priepuoliams. Straipsniuose jis formulavo taikią Vilniaus klausimo koncepciją.

3. Publicistui tarpukariu buvo svarbūs ne tik Vilnijos, bet ir Klaipėdos krašto klausimai. 1939 m. lietuviams jis argumentuotai priminė jų teisę į Klaipėdos kraštą.
   Rašė ne tik tautinėmis, bet ir socialinėmis, ekonominėmis temomis, kuriose gvildeno kooperatyvų svarbą, liaudies ir smulkiosios buržuazijos bendradarbiavimo galimybes, ūkinius tautos klausimus.
   Visi šie tyrinėti M. Römerio publicistikoje klausimai susiję su atsikuriančiai valstybei gyvybiškai svarbiomis sritimis: valstybės teritorija, sienomis, lituanizacija autonominiame Klaipėdos krašte su taip ekonomiškai reikalingu unikaliu jūros uostu.
4. M. Römeris ėjo į J. Pilsudskio vadovaujamus Lenkijos legionus. Ir šis M. Römerio veiksmas iš to meto perspektyvos sietinas su Lietuvos valstybingumu. Tuo metu niekas nekalbėjo ir nemąstė apie nepriklausomą Lietuvą, jos klausimas Europoje buvo nežinomas. Tad legionierius buvo įsitikinęs, kad šiuo aktyviu veiksmu jis prisidės prie Lenkijos nepriklausomybės, o tai turėjo būti svarbus faktorius ir Lietuvai, saugant ją nuo rusifikacijos ir germanizacijos. Federaciją su Lenkija teisininkas laikė laikina būsena, reikalinga savarankiškai Lietuvos valstybei susiformuoti.
5. 1922 m. rašytu laišku J. Pilsudskiui M. Römeris galėjo tiesiogiai prisidėti prie Lietuvos valstybingumo. Galbūt šis laiškas stabdė lenkų politiką Vilniuje nuo ciniškų veiksmų, kurie išryškėjo po Lenkijos maršalo mirties. Tai tik hipotezė, bet pats laiško turinys, tonas vertas būti pažymėtas kaip vienas iš itin drąsių teisininko žingsnių, ginant lietuvių teises į jų įsteigtą Lietuvos sostinę Vilnių.
6. M. Römeris atliko daugybe darbų, prisidėjusių ar dar prisidėsiančių prie Lietuvos valstybingumo. Jis pirmas pradėjęs konstitucinės justicijos tradiciją slaptoje komisijoje Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų Tarybos, jis pirmas prabilęs apie teisėtumą, valdžių padalijimo poreikį, parengęs Administracinio teismo įstatymo projektą, pagrindęs Statutinio Teismo poreikį, aiškinęs teisinės valstybės elementus aukščiausiems valstybės pareigūnams.
   M. Römeris du kartus buvo teisėju *ad hoc* Nuolatiniame Tarptautinio Teisingumo Teisme, kuriame du kartus buvo palaikytos Lietuvos tezės. Abi bylos ir morališkai, ir ekonomiškai buvo svarbios Lietuvos valstybingumui. Viena buvo dar kartą tarptautiniu mastu patvirtintas faktas, kad Lietuva jūrinė valstybė, antra buvo išsaugota Lietuvos susisiekimo sritis.
   Buvo ir kitokių darbų, pavyzdžiui, M. Römeris stengėsi užkirsti kelią svetimai valstybei kištis į Lietuvos teismų sistemos sritį ir siekė sudaryti sąlygas lituanizacijai Klaipėdos krašte.
7. M. Römeris pirmas parašė teisės monografiją lietuvių kalba, pirmas parašė administracinės teisės monografiją, buvo produktyviausias teisės mokslo profesorius.

Savo mokslo knygose jis kūrė viešosios teisės, teisinės valstybės pagrindus, reikalingus valstybingumui puoselėti.

8. Rektorius akademinį jaunimą mokė racionalumo, teisingumo, kompromiso. Skatino vengti vienpusiškumo, šovinizmo ir neapykantos, negatyvių, įtampą, stresą, susiskaldymą visuomenėje keliančių emocijų. Mokė įžvelgti dalyko niuansus, subtilybes, žinoti istoriją, vertinti bendradarbiavimą.
   Rektorius buvo įsitikinęs, kad Lietuvai reikia politinių mokslų mokyklos, ruošiančios profesionalius politikus, diplomatus, žurnalistus, išmanančius ne tik kalbas, bet ir geopolitiką, pažįstančius Lietuvos kaimynines valstybes.
9. M. Römeris buvo ne tik teisininkas, istorikas ar žurnalistas. Jis domėjosi lietuvių menu, tautodaile. Tad yra prisidėjęs prie kasmet rengiamų lietuvių dailės parodų laikotarpiu, kai Lietuva dar buvo imperinės Rusijos sudėtyje. Tuo metu padėjo publikuoti M. K. Čiurlionio reprodukcijų ir A. Jaroševičiaus nutapytų kryžių albumus.

Ar visi šie M. Römerio darbai prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo raidos? Manytina, kad taip. Vieni daugiau, kiti mažiau. Net ir neįgyvendinti, pavyzdžiui, administracinis teismas taip ir nebuvo įsteigtas, Statutinis Teismas taip ir neišsprendė nė vienos bylos, Aukštoji politinių mokslų mokykla taip ir nebuvo įkurta. Tačiau apie juos buvo rašyta, galvota, kalbėta, svarstyta, keltì teisėtumo, valdžių padalijimo klausimai. Visa tai irgi yra mūsų palikimas, mūsų valstybingumo apraiškos.

Priedas

Mykolo Römerio profesinė biografija

Gimė	1880 m. gegužės 17 d. Bagdoniškyje
Išsilavinimas	
Studijos Sankt Peterburgo imperatoriškoje teisės mokykloje	1892–1901 m.
Studijos Krokuvos universitete	1902 m.
Studijos Paryžiaus laisvojoje politikos mokslų mokykloje	1902–1905 m.
Teisinė karjera	
Advokato padėjėjas	1909–1915 m.
Advokatas	1915–1917 m.
Teisėjas Kelno taiko teisme	1917–1918 m.
Teisėjas Lomžos apygardos teisme	1918–1920 m.
Teisėjas Kauno apygardos teisme	1920 m.
Teisėjas Vilniaus apygardos teisme	1920 m.
Teisėjas Kauno apygardos teisme	1920–1921 m.

Teisėjas Vyriausiajame Tribunole	1921–1928 m.
Teisėjas Tarptautinio Teisingumo Teisme Hagoje	1932, 1938, 1939 m.

Valdžios institucijų patarėjas, konsultantas, teisės aktų rengėjas

Valstybės Tarybos narys ir žinovas-bendradarbis	1928–1940 m.
Slaptos Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narys	1932–1938 m.

Akademinė karjera

Lietuvos universiteto Teisių fakulteto docentas	1922–1923 m.
Lietuvos universiteto Teisių fakulteto ekstraordinarinis profesorius	1923–1926 m.
Lietuvos universiteto, vėliau Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto profesorius	1926–1939 m.
Vilniaus universiteto Teisių fakulteto profesorius	1940 m.
Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesorius	1940–1943 m.
Vilniaus valstybinio universiteto Teisės mokslų fakulteto profesorius	1944–1945 m.

Akademinė administracinė karjera

Lietuvos universiteto prorektorius	1926–1927 m.
Lietuvos, vėliau Vytauto Didžiojo, universiteto rektorius	1927–1928 m. 1933–1939 m.

Valstybiniai apdovanojimai

Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino II laipsnio ordinas	1928 m.
Vytauto Didžiojo II laipsnio ordinas	1934 m.
II laipsnio Latvijos trijų žvaigždžių ordinas	1935 m.
Prancūzijos garbės legiono karininko laipsnis	1936 m.

Mirties data 1945 m. vasario 22 d. Vilniuje

Sudarė: Ieva Deviatnikovaitė

MYKOLAS RÖMER'S ACTIVITIES AND THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN STATEHOOD

Ieva Deviatnikovaitė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In 2025, the book "Lithuanian Lawyer Mykolas Römeris" was published. The author is often asked why she chose to write about this personality and devoted a considerable study to analyzing his career. The answer is very simple. The author works at the university named after M. Römeris. It is logical that this alone was a reason to write about this personality. However, interest in the personality of the Lithuanian historian, journalist, publicist, lawyer, scientist, rector, and public figure goes far beyond the university. Not only lawyers, but also people from various fields and even representatives of science from foreign countries are interested in him. This was the main motive for writing the book, especially the desire to better familiarize oneself with the path taken by M. Römeris and to present his professional biography in detail.*

However, after writing the book, several more reasons and aspects emerged that make it worth knowing about M. Römeris personality and professional path. First, when analyzing the life and activities of this personality, one inevitably has to touch on the development of Lithuanian statehood. Secondly, he was a unique Lithuanian lawyer. These two reasons embody M. Römeris as a universal personality, whose interest also means interest in Lithuania, its history, and the development of the restoration of the state. This article will focus on the first aspect. The second aspect, in order to reveal what distinguishes the lawyer from all other Lithuanian, and perhaps not only Lithuanian, lawyers, will require a separate study.

Keywords: *Statehood, Mykolas Römeris, Lithuania.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisės) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, Professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: administrative law, legal history.